

УДК 351.83:331.538

Савченко Наталія*докторант кафедри інформаційної
політики та цифрових технологій**НАДУ при Президентові України, к. держ. упр., с. н. с.***ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ЗАЙНЯТОСТІ ЯК СЕРВІСНА ІНСТИТУЦІЯ:
ЗАВДАННЯ, ФУНКЦІЇ ТА ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ**

У статті розглядаються особливості діяльності державної служби зайнятості в контексті формування та реалізації сервісно-орієнтованої державної політики. Проаналізовано основні завдання, функції та принципи її діяльності в сучасних умовах і передумови подальшого розвитку. Наведено пропозиції щодо модернізації державної служби зайнятості як сервісної інституції. Доведено необхідність удосконалення технологій, форм та методів роботи служби та її територіальних органів, а також актуалізації функцій фахівців центрів зайнятості та філій.

Ключові слова: державна служба зайнятості, зайнятість населення, регламентування діяльності, сервісна діяльність, сервісна інституція.

Nataliia Savchenko*Doctoral candidate of Information Policy & Digital Technologies,**NAPA under the President of Ukraine,**Ph.D in Public Administration, Senior research fellow***STATE EMPLOYMENT SERVICE AS A SERVICE INSTITUTION:
TASKS, FUNCTIONS AND PRINCIPLES OF ACTIVITY**

The solution of the problems of employment of the population is one of the priorities of the social and economic public policy. For the first time in recent years, there have been positive trends in employment growth and unemployment reduction. However, the unemployment rate in Ukraine is considerably higher compared to the European one (7.4% as of the same period) and indicates only a slight stabilization of the employment situation. Problems of employment require a comprehensive solution with the participation of public authorities and local self-government bodies, representatives of the non-state sector. Growing requirements for the State Employment Service as the main service institution for implementing the employment policy.

The main purpose of the paper is to reveal the features, main tasks, functions and principles of the State Employment Service in the context of service-oriented public policy, to develop proposals for the modernization of the State Employment Service as a service institution.

Ukraine's integration into the European community has accelerated the practical realization of the scientific concept of the «service» state as an alternative to the administrative system of public administration and predetermined its priority by building a new hierarchy of priorities and values. The reorientation to the service orientation has become the basic principle of the transformation of the system of public authorities, the construction of an updated system of relations between the citizen and the state, reforming the system of public administration.

In the field of employment, implementation of service-oriented public policy is possible in the form of a set of measures that would facilitate the reconciliation of the interests of jobseekers and the requirements of the labor market, creating conditions for increasing the level of productive,

full, freely chosen employment, improving the social security of citizens temporarily staying in the situation of unemployment.

The analysis conducted by us allows us to state that organizational, technological and methodological principles of modernization of the State Employment Service have been formed and transformed into a modern service capable of employing qualified and fast selection of skilled workers, and providing unemployed and job seekers with quality employment and development services professional career.

However, the modern labor market is changing at an accelerated pace. There is a growing need for the development of modern approaches, principles and methods for implementing the public employment policy, and the development of tools for the work of the relevant state bodies.

In the context of modernizing the State Employment Service, issues of cooperation with social partners are important. Among the priority tasks is the decentralization and deinstitutionalisation of the social services system, the definition of needs at the community level, where the consumers of services live directly.

The improvement of the quality of State Employment Service will be facilitated by the use of modern digital technologies; improvement of vocational guidance work using psychodiagnostic techniques, in particular, vocational guidance of young people in choosing a future profession; expanding the range of services for employers, including the selection of personnel for their order; orientation of the population to obtain the necessary skills and competences in the labor market; support of persons in employment; activation of work in the united territorial communities; provision of targeted services to the unemployed, the formation and implementation of individual employment plans.

Key words: State Employment Service, employment of the population, regulation of activity, service activity, service institution.

Постановка проблеми. Вирішення проблем зайнятості населення належить до пріоритетів соціальної та економічної політики держави. У поточному році, вперше за останні роки, намітилися позитивні тенденції щодо зростання зайнятості та скорочення безробіття – на початок року рівень безробіття за методологією МОП становив 9,7% (рік тому він складав 10,1% економічно активного населення) і скорочення рівня безробіття відбулося в усіх регіонах. Однак, наведений показник є значно нижчим порівняно з європейським рівнем (7,4% станом на аналогічний період) і свідчить лише про незначну стабілізацію ситуації у сфері зайнятості, обумовлену зниженням впливу окремих чинників соціального характеру, пов'язаних з вимушеним переселенням громадян всередині країни внаслідок війни, зміною виробничої інфраструктури тощо. Проблеми зайнятості населення, зокрема молоді, постають досить гостро та, враховуючи їх загальнодержавний масштаб, потребують комплексного вирішення за участі органів державної влади та місцевого самоврядування, представників недержавного сектору.

В таких умовах зростають вимоги до державної служби зайнятості як головної в системі органів публічної влади сервісної інституції, що реалізує державну політику в цій сфері. Потребують удосконалення – технології, форми та методи роботи служби та її територіальних органів, актуалізації – функції фахівців центрів зайнятості та філій. Особлива роль, у контексті реалізації сервісно-орієнтованої державної політики зайнятості, належить навчальній мережі, на базі якої здійснюється професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації безробітних громадян – шукачів роботи.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою. Проблемами діяльності державних служб зайнятості, зокрема їх ефективності, активно переймалися зарубіжні (Д. Прайс, Ф. Туй, Е. Хансен [2]) та українські (М. Борімчук [1], Ю. Маршавін [14; 15], Т. Вонберг, Т. Кицак, В. Петюх, Л. Фокас, Л. Щетініна [5]) вчені. Державна служба зайнятості розглядається як інституційний чинник ринку праці [15, с. 203-215], особлива увага приділяється питанням технологізації процесу надання соціальних послуг центрами зайнятості в умовах сучасного ринку праці, проблемам удосконалення технології надання соціальних послуг [15, с. 230-253], індивідуалізації соціальних послуг як засобу підвищення ефективності діяльності державної служби зайнятості [15, с. 222-230.]. В основу оцінювання інноваційної діяльності служби закладено функціональний і процесний підходи [5, с. 22-30]). Незважаючи на таку значну увагу вчених до цієї важливої державної соціальної інституції, слід відзначити, що до цього часу державна служба зайнятості не стала об'єктом наукових досліджень, пов'язаних з реалізацією сервісно-орієнтованої державної політики, розвитком «сервісної» держави, що відповідало б вимогам часу, ключовим тенденціям розвитку наукових засад публічного управління та адміністрування.

Формулювання цілей (мети) статті. Основна мета статті – розкрити особливості, основні завдання, функції та принципи діяльності державної служби зайнятості в умовах сервісно-орієнтованої державної політики, розробити пропозиції щодо модернізації державної служби зайнятості як сервісної інституції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інтеграція України до європейської спільноти пришвидшила практичну реалізацію наукової концепції «сервісної» держави як альтернативи адміністративній системі державного управління та обумовила її пріоритетність, вибудувавши нову ієрархію пріоритетів та цінностей. Переорієнтація на сервісну спрямованість стала базовим принципом трансформації системи органів публічної влади, побудови оновленої системи взаємовідносин громадянина і держави, реформування системи публічного управління [9].

У сфері зайнятості населення реалізація сервісно-орієнтованої державної політики можлива у вигляді комплексу заходів, які б сприяли узгодженню інтересів шукачів роботи та вимог ринку праці, створення умов для підвищення рівня продуктивної, повної, вільно обраної зайнятості населення, поліпшення соціальної захищеності громадян, які тимчасово перебувають у ситуації безробіття.

Проведений нами аналіз дозволяє стверджувати, що наразі сформовано концептуально-технологічні та організаційно-методологічні засади модернізації державної служби зайнятості та перетворення її в сучасну сервісну службу, спроможну для роботодавців здійснювати якісний та швидкий добір кваліфікованих працівників, а для безробітних та шукачів роботи – надавати якісні послуги з працевлаштування та розвитку професійної кар'єри. Якість соціальних послуг, що надає державна служба зайнятості населенню і роботодавцям, багато в чому визначається змістом процедур і операцій, виконуваних спеціалістами центрів зайнятості. Починаючи з 2000 року всі центри зайнятості України базового рівня у процесі надання послуг шукачам роботи і роботодавцям користуються Єдиною технологією обслуговування незайнятого населення (ЄТОНН) [7], а з 2007 р. – Єдиною технологією надання соціальних послуг (ЄТНСП) [6], які на етапі становлення державної служби зайнятості продемонстрували високу ефективність і набули визнання широкого загалу спеціалістів центрів зайнятості, закордонних фахівців. Спрямовані на профілактику безробіття, прискорення працевлаштування і скорочення терміну укомплектування вакансій, удосконалені процедури та операції за допомогою Єдиної

інформаційно-аналітичної системи дозволили спрямувати зусилля спеціалістів центрів зайнятості на безпосередню роботу з клієнтами – особами, що шукають роботу та роботодавцями з врахування їх особливостей і специфічних потреб.

Однак в останні роки відбулися істотні зміни на ринку праці, зокрема поглиблення професійного дисбалансу між попитом роботодавців на працівників і пропозицією робочої сили, посилення впливу зовнішньої трудової міграції тощо. Нові виклики ринку праці потребують нових механізмів та інструментарію діяльності державної служби зайнятості, сучасних технологій надання соціальних послуг населенню і роботодавцям. А їх упровадження вимагає відповідного рівня готовності надавачів послуг, тобто кадрового забезпечення реалізації сервісно-орієнтованої державної політики зайнятості. Запроваджені в діяльність служби підходи щодо універсалізації функціонально-просторових секторів центрів зайнятості та функціональних обов'язків фахівців, відповідно до оновленого регламенту діяльності служби зайнятості [20], вимагають опанування ними нових навичок обслуговування клієнтів служби.

Водночас нами з'ясовано, що удосконалення надання соціальних послуг у сфері зайнятості населення потребує упровадження інноваційних технологій та інструментарію сервісної діяльності, включаючи: профілювання клієнтів, надання послуг за принципом кейс-менеджменту, індивідуалізацію надання послуг, зміну підходів до організації та проведення інформаційно-консультаційних та профорієнтаційних заходів тощо [3; 10; 19].

Ознайомлення з існуючим досвідом унормування та регламентування діяльності служби зайнятості в умовах зростаючих викликів ринку праці засвідчило, що запроваджений Регламент роботи центрів зайнятості щодо задоволення потреб клієнтів, тобто роботодавців, шукачів роботи та зареєстрованих безробітних, є дієвим інструментом вдосконалення алгоритму дій та виконуваних фахівцями центрів зайнятості функцій. Вивчення досвіду роботи центрів зайнятості в умовах запровадження Антикризисового регламенту показало здатність персоналу центрів зайнятості творчо застосовувати власні рецепти вирішення проблем в умовах регламентування загальних підходів до процесів реформування [18; 22]. Регіональні служби зайнятості вдаються до пошуку нових, нестандартних форм організації співпраці з роботодавцями, переорієнтації роботи із формальної реалізації визначених законом функцій на задоволення потреб клієнта.

Вищезазначене свідчить про значний потенціал щодо модернізації державної служби зайнятості у частині діяльності в сфері надання соціальних послуг. Водночас, нові виклики ринку праці обумовлюють необхідність перегляду функцій державної служби зайнятості на всіх рівнях (загальнодержавному, регіональному, місцевому), а також завдань та обов'язків всіх категорій працівників.

Загалом, функції державної служби зайнятості поділяють на основні, спеціальні та допоміжні. *Загальні або основні* функції визначають статус і місце державної служби зайнятості в системі органів державної виконавчої влади. До них відносять: прогнозування попиту та пропозиції на робочу силу, аналіз стану, структури, динаміки ринку праці; планування, визначення напрямів реалізації політики зайнятості, включаючи підготовку перспективних і поточних державної і територіальних програм зайнятості та заходів щодо соціальної захищеності різних груп населення від безробіття; обліково-контрольну функцію, збір інформації щодо ситуації на ринку праці; організаційну функцію, включаючи взаємодію з соціальними партнерами з питань політики зайнятості населення; регулювання, безпосереднє керівництво поведінкою суб'єктів соціально-трудова відносин; інформаційно-роз'яснювальну функцію, надання всім суб'єктам трудових відносин необхідної інформації щодо стану ринку праці, заходів сприяння зайнятості населення. *Спеціальні* функції

визначають місію Державної служби зайнятості як органу з надання соціальної підтримки безробітному населенню. До них відносять: надання соціальних послуг, зокрема працевлаштування; соціально-захисну функцію, надання матеріальної допомоги. *Допоміжні функції*: нормотворчість; оперативно-виконавча функція – реалізація законодавства про зайнятість населення; юрисдикційна функція – застосування адміністративних, фінансових та дисциплінарних санкцій [16].

Проте, пошук шляхів модернізації у співпраці з міжнародними партнерами [4; 17] обумовлює необхідність розширення функціоналу діяльності державної служби зайнятості, перегляд основних завдань та принципів діяльності.

Зважаючи на це, вважаємо за доцільне перелік основних принципів державної політики зайнятості (пріоритетності забезпечення повної, продуктивної і вільно обраної зайнятості; відповідальності держави за формування та реалізацію політики у сфері зайнятості, «соціально відповідальної політики»; забезпечення рівних можливостей населення у реалізації конституційного права на працю; ефективного використання робочої сили (трудового потенціалу) та забезпечення соціального захисту громадян у разі настання безробіття; співробітництва уряду, організацій працівників і роботодавців у сфері зайнятості на основі паритетності та рівності сторін соціального партнерства; узгодженості і скоординованості політики у сфері зайнятості населення з іншими напрямками соціально-економічної політики; пріоритетності норм міжнародних договорів у сфері зайнятості, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [8; 15]) доповнити принципом пріоритетності активної політики зайнятості, загальними принципами реалізації державної політики в умовах розбудови «сервісної» держави (підвищення ролі громадянина в публічному управлінні з об'єкта впливу держави на реального учасника управлінських процесів; клієнтських відносин між органами публічної влади та громадянами; конкурентності послуг, які надаються органами публічної влади; мережевої побудови системи управління; об'єктивного оцінювання якості послуг органів публічної влади; оптимізації технологічного ланцюжка надання послуг органами публічної влади; відкритості, доступності послуг; залучення клієнтів; задоволення потреб клієнтів [11; 13], а також принципами реалізації сервісно-орієнтованої державної політики в умовах розвитку цифрової економіки (інноваційно-сприятливого регулювання «innovation-friendly regulation», підтримки розвитку інновацій; використання широкого спектру цифрового інструментарію [21]).

У контексті модернізації державної служби зайнятості важливим є також питання співпраці із соціальними партнерами. Аналіз кращих практик сервісної діяльності центрів зайнятості свідчить про наявний потенціал підвищення ефективності діяльності в сфері надання послуг населенню через реалізацію соціального партнерства, зокрема щодо працевлаштування осіб, які не можуть на рівних конкурувати на ринку праці. Так, тестом на професійну спроможність працівників служби зайнятості стала інтеграція внутрішньо переміщених осіб до ринку праці. Ця надскладна і важлива ділянка роботи неможлива без тісної співпраці з соціальними партнерами та структурами громадянського суспільства. Для розв'язання проблем залучається соціальний капітал, досвід і ресурси партнерських відносин: проводяться спільні заходи, спрямовані на підвищення рівня працевлаштування незайнятого населення, забезпечення потреб економіки кваліфікованими кадрами, досягнення спільних цілей щодо використання трудового потенціалу та підвищення конкурентоспроможності найманих працівників на ринку праці, у т.ч. шляхом професійного навчання на замовлення роботодавців тощо [12].

Серед пріоритетних завдань – децентралізація та деінституціоналізація системи соціальних послуг, визначення потреб на рівні громади, де безпосередньо мешкають

споживачі послуг, забезпечення безперешкодного доступу до послуг усіх, хто їх потребує, перехід від фінансування закладів і установ, що надають послуги, до безпосереднього фінансування послуг, залучення до надання послуг недержавних суб'єктів, розробка та запровадження у практику роботи державних стандартів соціальних послуг, критеріїв їх якості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Державною службою зайнятості накопичено значний досвід надання соціальних послуг клієнтам служби та проведення заходів із реалізації політики зайнятості на ринку праці, створена система надання послуг та здійснення заходів, яка має ознаки регламентації на загальнонаціональному рівні.

Втім сучасний ринок праці змінюється прискореними темпами. Тому важливим є виявлення факторів регулятивного та організаційного впливу на основні напрями діяльності державної служби зайнятості для формування методологічних принципів і підходів щодо реформування та удосконалення діяльності базових центрів зайнятості, філій, їх структурних підрозділів та персоналу шляхом запровадження нових стандартів обслуговування населення відповідно до запитів клієнтів. Зростає потреба напрацювання сучасних підходів, принципів та методів реалізації державної політики зайнятості, формування інструментарію діяльності відповідних державних органів.

Сучасна система послуг та заходів повинна мати більшу гнучкість за рахунок зміни підходів до регламентування діяльності служби. Ознайомлення з існуючим досвідом унормування та регламентування діяльності служби зайнятості в умовах зростаючих викликів ринку праці засвідчило, що запроваджений Регламент роботи центрів зайнятості щодо задоволення потреб клієнтів є дієвим інструментом вдосконалення алгоритму дій та виконуваних фахівцями центрів зайнятості функцій. Втім, служба постійно накопичує новий досвід як у сфері надання соціальних послуг своїм клієнтам з числа безробітних, шукачів роботи та роботодавців, так і у сфері здійснення заходів активної політики зайнятості на ринку праці. Зокрема, важливим напрямом роботи є активізація співпраці державної служби зайнятості з роботодавцями. Пріоритетними завданнями служби зайнятості у цій сфері залишаються: проведення роботи з підприємствами щодо створення нових та сприяння збереженню існуючих робочих місць; визначення плану дій у разі звільнення працівників підприємств тощо. Окрім того, служба зайнятості має продовжувати роботу щодо сприяння підприємницькій ініціативі безробітних, посилювати інформаційно-роз'яснювальну роботу.

Практичне відпрацювання нових підходів, інноваційного інструментарію, форм та методів сервісної діяльності державної служби зайнятості (надання адресних послуг безробітним шляхом запровадження індивідуальних планів з працевлаштування; удосконалення системи профілювання та здійснення супроводу безробітних; розширення переліку послуг, що надаються через електронні кабінети роботодавцям та шукачам роботи та продовження модернізації Веб-сайту служби з урахуванням потреб користувачів; запровадження дієвих механізмів співпраці з об'єднаними територіальними громадами тощо) обумовлює зростання вимог до професійних та особистісних якостей персоналу служби зайнятості. Роль фахівця державної служби зайнятості в наданні послуг клієнтам залишається вирішальною, а рівень його компетентності, знань та навичок визначає якість надання послуг.

Підвищенню якості послуг державної служби зайнятості сприятиме: застосування сучасних цифрових технологій; вдосконалення профорієнтаційної роботи з використанням психодіагностичних методик, зокрема профорієнтації молоді щодо вибору майбутньої професії; розширення спектру послуг для роботодавців, включаючи підбір кадрів на їх замовлення; орієнтація населення на здобуття потрібних на ринку праці додаткових

компетенцій та навичок; супровід осіб при працевлаштуванні; активізація роботи в об'єднаних територіальних громадах; надання адресних послуг безробітним, формування та реалізація індивідуальних планів працевлаштування.

Література.

1. Борімчук М. Ю. Основні напрями аналізу ефективності служб зайнятості європейських країн. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2014. № 2. С. 51–54.
2. Туй Ф., Хансен Е., Прайс Д. Державна служба зайнятості на ринку праці, що змінюється / переклад з англ. Київ: Міленіум, 2002. 324 с.
3. Джинчарадзе Н. Г., Баришніков В. М., Савченко Н. В. Державна служба зайнятості як сервісна інституція: наукова доповідь / за заг. ред. Р. В. Войтович. Київ: ПК ДСЗУ, 2018. 34 с.
4. Держслужба зайнятості та Мінсоцполітики обговорили із представниками Європейського інвестиційного банку питання співпраці URL: <https://www.dcz.gov.ua/novyna/derzhsluzhba-zaunyatosti-ta-minsopolityky-obgovoryly-iz-predstavnykamy-yevropeyskogo>.
5. Петюх В. М. та ін. Ефективність діяльності державної служби зайнятості: концептуальні засади та практичні аспекти: монографія / за ред. канд. екон. наук, проф. В. М. Петюха; Держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ: КНЕУ, 2015. 175 с.
6. Маршавін Ю. М., Фокас Л. М., Ляміна Л. Є., Д. Ю. Маршавін Єдина технологія надання соціальних послуг центрами зайнятості України (удосконалена). URL: <http://ipk.edu.ua/upload/medialibrary/205/205d657fed8f6b37123366fadbbff6f9.pdf>.
7. Ляміна Л., Фокас Л., Руженський М., Поліванов В. та ін. Єдина технологія обслуговування незайнятого населення в центрах зайнятості України. К.: Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості, 2000. 300 с.
8. Про зайнятість населення: Закон України від 05.06.2012 р. № 5067-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
9. Карпенко О. В. Савченко Н. В. Базові детермінанти формування сервісно-орієнтованої державної політики: контракціонізм та клієнтизм. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України* (Серія «Державне управління»). 2017. № 3. С. 10–15.
10. Джинчарадзе Н. Г., Савченко Н. В., Балашова Н. В. Кейс-менеджмент як інструмент працевлаштування: аналітична записка / за заг. ред. Р. В. Войтович. Київ: ПК ДСЗУ, 2018. 18 с.
11. Клімушин П. С., Спасібов Д. В. Концепція сервісно-орієнтованої держави в контексті модернізації публічного управління. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 2(57). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2017-2/doc/1/03.pdf>.
12. Кузнецова В. П. Інтеграція та адаптація внутрішньо переміщених осіб до ринку праці Дніпропетровщини шляхом покращення доступу до професійно-освітніх послуг. *Інтеграція внутрішньо переміщених осіб на ринку праці України: досвід і проблеми: матеріали кругл. столу* (Київ, 26 квіт. 2017 р.). Київ: Ринок праці та зайнятість населення. 2017. № 2. С. 81–85.
13. Маматова Т. В. Формування нової системи надання адміністративних послуг в умовах децентралізації. *Аспекти публічного управління*. Дніпропетровськ, 2015. № 4. С. 75–83.

14. Маршавін Ю. М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу: монографія. Київ: Альтерпрес, 2011. 396 с.
15. Маршавін Ю. М. Ринок праці України і державна служба зайнятості в умовах динамічних змін: матеріали досліджень. Київ: Альтерпрес, 2011. 484 с.
16. Петренко І. Функції державної служби зайнятості. *Публічне право*. Київ, 2012. № 4 (8). С. 335–341.
17. Проект ПРООН і МОП щодо реформування Державної служби зайнятості URL: <http://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/virobnicha-politika-ta-kolektivno-dogovirne-regulyuvannya/11447-proekt-proon-i-mop-shchodo-reformuvannya-derzhavnoji-sluzhbi-zajnyatosti>.
18. Прохоренко І. А. Інноваційні інструменти в організації роботи Харківської регіональної служби зайнятості. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2017. Вип. 1(50). С. 87–93.
19. Джинчарадзе Н. Г., Баришніков В. М., Савченко Н. В. Регламент роботи центрів зайнятості : аналітична записка / за заг. ред. Р. В. Войтович. Київ: ІПК ДСЗУ, 2018. 22 с.
20. Регламент роботи центрів зайнятості щодо задоволення потреб клієнтів (алгоритм дій та виконання функцій). Київ, 2016. 35 с.
21. Савченко Н. В. Передумови формування та впровадження концепції «innovation-friendly regulation» у сервісно-орієнтованому цифровому суспільстві. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування: електрон. наук. фахове вид.* 2018. № 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2018_1/23.pdf.
22. Чуприн Ю. П., Міщенко С. О. Особливості використання професійного рекрутингу Маріупольським міським центром зайнятості в сучасних економічних умовах. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2017. Вип. 2 (51). С. 86–92.